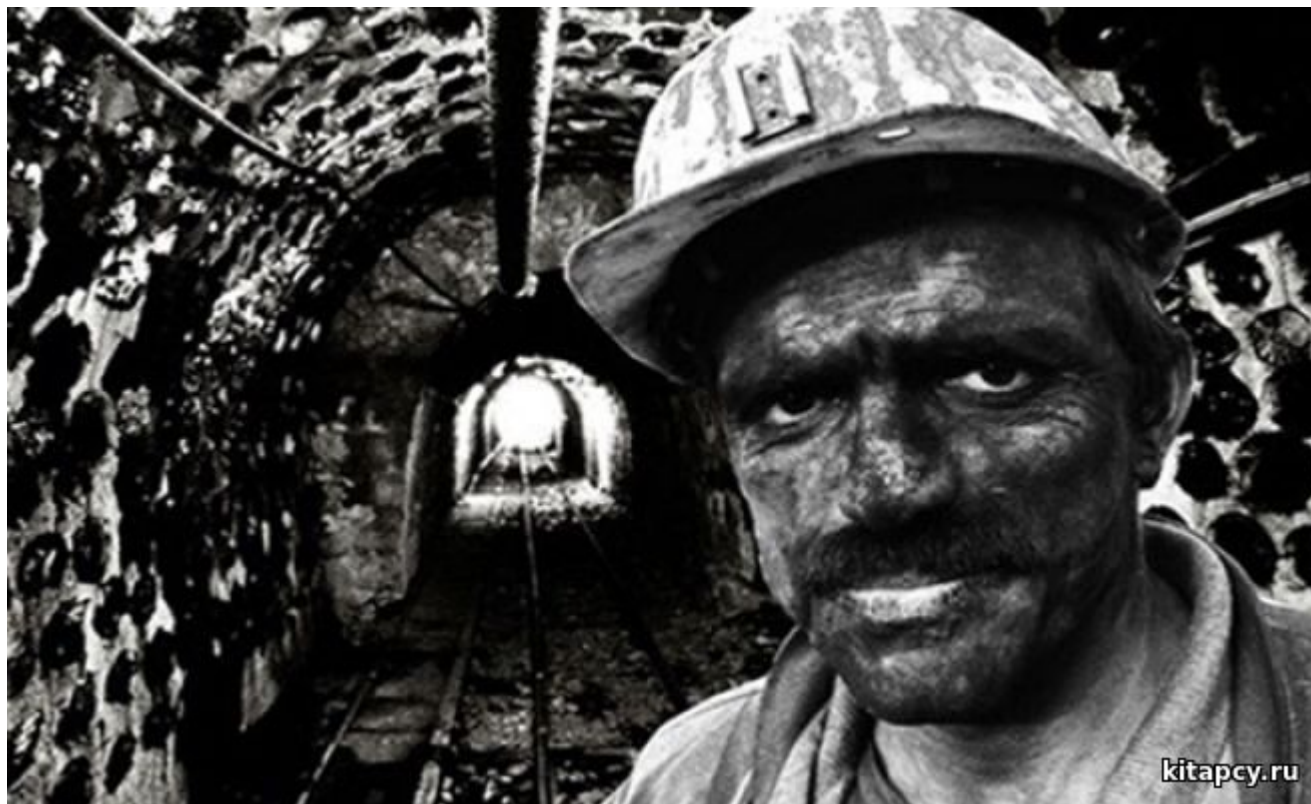

Çuň gazmaly bolýas

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 25 января, 2025

Çuň gazmaly bolýas ÇUŇ GAZMALY BOLÝAS

1840-njy ýylda ilkinji gezek edara-şereket derejesinde magdan känine inildi.

1867-nji ýylda döwlet düzgünnama çykaryp, iş tertibini kesgitledi.

Şunça ýyllyk praktiki tejribäniň bardygyna garamazdan häli-häzirlerem nämüçin magdan ölümçilikleri bolýar?

Gürrüňi uzatmazlyk üçin Osmanlyny bir ýana goýup, diňe respublika döwrüni ýazaýyn:

Magdan önümçiligi mukaddeslik derejesindedi. Mysal üçin, 1920-nji ýylda çykarylan kararnama magdan işçisini harby gullukdan boşatdy. Şondan bir ýyl soň çykarylan kanun arkaly işçileriň ýaşaýyş-durmuş şertleri gowulandyryldy. Mejbury zähmet ýatyryldy. 18 ýaşa ýetmedikleriň magdan känlerinde işledilmegi gadagan edildi. Kesellän we heläkçilik bolan ýagdaýynda çykarylýan çykdajylaryň, iş bilen baglanyşykly ölümleriň öweztoleginiň iş beriji tarapyndan tölenmegi ýola goýuldy.

1923-nji ýylda Amele birligi (Magdan işçileri birleşigi) guruldy. Saýlama-saýlanma hukugy üçin salgytdan boşadylyp, işçileriň mejlisiň düzümine kabul edilmegi gazanyldy. Ýöne şuna meňzeş we zähmet rugsady (otpuska) ýaly oňyn kararlaryň hemmesi-de işçileriň guramaçykly we netijeli göreşi netijesinde amala aşmady. Täze režim näme berse, şoň bilenem kanagat edildi.

Eýse respublika bu babatda näme sebäpli güýçli sindikatlary gurmak ýaly öndebaryjy ädimleri ätmedi? Käbirleri Azat-edijilik urşuna ýeterlik goldawy bermedik Stambuldaky we Izmirdäki sindikatlara Atatürküň sowuk garandygyny tutaryk görkezjek bolýar. Bu biraz çagalaç düşündiriş bolýar...

Munuň tutaryklaryndan biri goňşy SSSR-di.

Lenin ýaragly güýçlerden sindikatlara çenli ähli ugurlar bilen buržuaz häkimiýetleri ýykyp, Halkara Sowet Sosialistik respublikasyny gurmak üçin halkara kommunistik guramany dörettdi: Komintern...

Komintern 1928-nji ýyla çenli halkara gatnaşyklarda oňşukly syýasaty ýörettdi. Emma... şol ýyldajnsaň dünýäde täze rewolýusiýalar tolkunyna garaşylyp (1929-njy ýyldaky maliýe krizisi munuň iň aýdyň mysalydy), kapitalistik ýurtlardaky kommunist partiýalary (sosial-demokrat bolsa-da) partiýalara we häkimiýetlere garşy göreşe çagyrdy!

Komintern gödek taryhy ýalňyşlyk goýberdi, munuň özi Ýewropanyň Italiýa, Germaniýa, Portugaliýa, Ispaniýa, Awstriýa ýaly ýurtlarynda faşistleriň häkimiýet başyna gelmegine ýol açdy. 1930-1931-nji ýyllarda Latyn Amerikanyň 10 ýurdunda harby döwlet agdarlyşygy bolup geçdi.

A Türkiýe? Otuzynjy ýyllara beýle perspektiwa bilen seredemzok. Meselem, ykdysady görkezijiler pese düşmäge başlady: 1929-njy ýylda daşarky söwdadaky boşluk rekord derejä ýetdi.

Respublika senagatyň ösmeginden (we daşarky bosgunlardan gelen 771 müň adam bilen) sany mazaly artan işçiler synpyndan ynjalyksyzlanyp başlady. Meselem, toplanan güýji ikä bölmek üçin işine has ezber işçileri «memur» (işgär) statusyna aldy. Atatürk we İnönü 1929-njy ýylda kommunistlere garşy gazaply çykyşlar etdi. Şol ýyl Türkiýäniň Kommunistik partiýasyna garşy açylan derňew işinde agyr jezalar kabul edildi. Jenaýat kodeksiniň 141-nji, 142-nji maddalaryna goşmaxa üýtgeşmeler girizildi. Köki ýerleşen şäherinden daşda bolan guramalardyr

partiýalar bilen gatnaşygy gadagan edýän 143-nji madda güýje girdi.

1930-njy ýylda «Serbest fyrka» («Erkin fraksiýa») guruldy, Içeri işler ministri Şükrü Kaýa-da «sosialistik partiýa» gurjak boldy, rugsat berilmedi. Diňe «tüpeň kommunistleriň» synpsyz jebisleşen Türkiýäni öňe tutýan “Kadro” žurnalynyň işine rugsat berildi...

Şol bir wagtyň özünde HRP (CHP) nyşanyndaky dört okuna halkçylyk we rewolýusionerlik prinsiplerini goşdy. «Halk öýleri» guruldy.

Bularyň hemmesi režimi goramak maksady bilen edilipdi...

Işçiler synpy bu etapdan «paýyny» aldy. «Iş hakyndaky kanunt» mejlisden on ýyl geçensoň 1936-njy ýylda çykdy. Özem täze kanunda sindikat gurmak, iş taşlaýyş etmek gadagandy!

Komintern ýalňyşyna düşüňip, 1935-nji ýylda kommunistlere milli frontuň içinde ýer almagyny ündese-de, iş işden geçipdi. Ikinji jahan urşy turdy.

«Sowuk uruş» döwründe-de sindikatlary antikommunistik göreşiň nyşanasynda boldy, hemişe «saraldyldy»!

Harby agdarlyşyklar we ş.m.-ler Türkiýede düýpli işçiler synpy tradisiýasyny döretmegiň önünde hemişe böwet bolup geldi.

Şeýlelikde:

Aýratynam, doýdum-dolmaz girdeji maksatly neoliberalizmiň durmuşymyza aralaşmagy bilen magdan kánlerindäki görülp-eşdilmedik artyşy işçiler we sindikatlary sessiz-üýnsüz synlap geldi, synlamagyny-da dowam etdirýär...

Entek gürrüňimiň yzy bar... Çuň gazmasak bolmaýar, ýogsa magdan kánlerindäki ölümçilikler dowam eder durar.

Soner ÝALÇYN.

«SÖZCÜ» gazeti, 19.10.2022 ý. Publisistika